

KREDIT TASHKILOTLARINI SOLIQQA TORTISHNING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

L.R.Ergasheva

TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Sh.Choriyeva

Toshkent amaliy fanlar universiteti assistenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14900945>

Annotatsiya: Bugungi globallashuv kredit tashkilotlaridagi iqtisodiy o'zgarishlar ularning soliq tizimida ham yuqori soliq hajmini paydo qilmoqda. Bunga asosiy sabab tijorat banklari va kredit tashkilotlari tomonida egallanayotgan mol-mulklar va daromadlar hisoblanadi. Ushbu maqola kredit tashkilotlarini soliqqa tortishning nazariy-huquqiy asoslarini yoritib bergan.

Аннотация: экономические изменения в сегодняшних глобализированных кредитных организациях также приводят к увеличению размера налогов в их налоговой системе. Основной причиной этого являются имущество и доходы, занимаемые на стороне коммерческих банков и кредитных организаций. В данной статье освещены Теоретико-правовые основы налогообложения кредитных организаций.

Abstract: Economic changes in today's globalized credit institutions also lead to an increase in the amount of taxes in their tax system. The main reason for this is the property and income borrowed on the side of commercial banks and credit institutions. This article highlights the theoretical and legal foundations of taxation of credit institutions.

Kalit so'zlar: Kredit tashkilotlari, soliqqa tortish, soliq mexanizmi, soliq yuki, soliqqa tortish tamoyillari

Ключевые слова: кредитные организации, налогообложение, налоговый механизм, налоговая нагрузка, принципы налогообложения

Keywords: credit institutions, taxation, tax mechanism, tax burden, principles of taxation

Kredit tashkilotlarini soliqqa tortish — bu moliyaviy tizimni tartibga solish va uning samarali ishlashini ta'minlash uchun zaruriy chora-tadbir bo'lib, iqtisodiy taraqqiyotning turli bosqichlarida rivojlanish jarayonlarining muhim qismi hisoblanadi. Kredit tashkilotlari, ya'ni banklar va boshqa moliyaviy institutlar iqtisodiyotning muhim elementlaridan biri bo'lib, ular soliq tizimida alohida o'rin egallaydi. Ularning soliqqa tortilishi iqtisodiy barqarorlik, moliyaviy tizimning ishonchligi va davlatning moliyaviy resurslarini oshirishga xizmat qiladi.

Iqtisodiy munosabatlar ishtirokchilari o'rtasida moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash bo'yicha o'z vazifalarini bajarib, bank soliq munosabatlari doirasida quyidagilarni amalga oshirishi mumkin:

- soliq mexanizmining elementi sifatida (soliq agenti, soliq yig'uvchi);
- iqtisodiy oborot ishtirokchilari tomonidan qonun hujjatlarida belgilangan qoidalarining lozim darajada bajarilishi ustidan qat'iy belgilangan nazoratni amalga oshirishga vakolatli shaxs sifatida;
- soliq to'lovchining soliqqa tortish sub'ekti sifatida.

Kredit tashkilotlarini soliqqa tortishning nazariy-huquqiy asoslari bir nechta yondashuvlarga tayanadi:

- **Moliya nazariyasi:** Kredit tashkilotlarining soliqqa tortilishi iqtisodiyoti barqarorligini va pul muomalasining izchilligini ta'minlash uchun muhim. Moliya nazariyasi kredit tashkilotlarini soliqqa tortish orqali ularning faoliyatini tartibga solishni ko'zlaydi. Kredit tashkilotlarining faoliyatiga soliq yuklamalari ularning operatsiyalarini boshqarishda va resurslarni taqsimlashda muhim rol o'ynaydi.
- **Soliq nazariyasi:** Soliq nazariyasi kredit tashkilotlarining soliqqa tortish jarayonlarini va soliq tizimining samaradorligini tahlil qiladi. Bu nazariyaning asosiy vazifasi — soliq tizimining adolatli, samarali va iqtisodiyotni rivojlantirishga xizmat qiladigan shaklini yaratishdir. Kredit tashkilotlariga soliqlarni o'rnatishda davlatning fiskal siyosatiga mos ravishda soliqqa tortish mexanizmlari ishlab chiqiladi.

Kirish

1992 yildan 2004 yilgacha banklar boshqa soliqlarni ham to'lashdi, 2004 yildan beri undirilishi bekor qilingan, masalan, avtomobil yo'llari foydalanuvchilari, chet elliklarni sotib olish uchun soliq chet el valyutasida va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan belgilangan boshqa mahalliy soliqlarda

ko'rsatilgan banknotalar va to'lov hujjatlari. Banklar va boshqa kredit tashkilotlari ochildi Rossiya bankining hisob-kitob va kassa markazlaridagi vakillik hisobvaraqlari soliq organining ro'yxatga olish to'g'risidagi guvohnomasining asl nusxasini taqdim etganda. Norezident banklar rubl va valyutani ochadilar O'zbekiston banklarida soliq organining ro'yxatdan o'tish to'g'risidagi guvohnomasini taqdim etmasdan hisob raqamlari. Bank bo'lmagan soliq to'lovchilar ssuda, valyuta, depozit va boshqa hisobvaraqlarni ochishda, shuningdek banklarning boshqa majburiyatlarini sotib olishda soliq organining ma'lumotnomasini (asl nusxasini) bankka taqdim etadilar. soliq to'lovchining bankda tegishli ochish niyati belgilangan shakldagi hisob (asosiy faoliyat bo'yicha operatsiyalarni amalga oshirish uchun hisoblangan (joriy) schyotdan tashqari). Banklar va boshqa kredit tashkilotlari ushbu hisobvaraqlarni soliq to'lovchilarga faqat ko'rsatilgan sertifikat (asl nusxasi) taqdim etilganda ochadilar, ular keyinchalik mijozning yuridik ishida saqlanadi.

Banklar soliq organiga belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi-da ochilgan vakillik hisobvaraqlari va boshqa banklardagi yoki boshqa kredit tashkilotlaridagi vakillik hisobvaraqlari, shuningdek u ochgan banklardagi vakillik hisobvaraqlari to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etadilar yoki boshqa kredit tashkilotlari. Rossiya bankining soliq organlari va banklari, kredit tashkilotlari, hisob-kitob markazlari har chorakda ushbu ochiq hisobvaraqlarni taqqoslashadi. O'zbekiston Respublikasining soliq kodeksiga (O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksi) muvofiq banklarga quyidagi majburiyatlar yuklatilgan: Banklar tashkilotlarga, yakka tartibdagi tadbirkorlarga faqat soliq organida ro'yxatdan o'tganlik to'g'risidagi guvohnoma taqdim etilganda hisob raqamlarini ochadilar.

Eksperimental natijalar va ularning muhokamasi

Bank hisobning ochilishi yoki yopilishi to'g'risida xabar berishi shart tashkilot, yakka tartibdagi tadbirkor soliq organiga ular hisobga olingan joyda tegishli hisob ochilgan yoki yopilgan kundan boshlab besh kun ichida. Banklar soliq organlariga O'zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilangan tartibda yuridik shaxs tashkil etmasdan tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar va fuqarolarning operatsiyalari va hisobvaraqlari to'g'risida ma'lumotnomalar berishlari shart. Soliq organining asosli so'rovidan keyin besh kun. Bank tomonidan belgilangan majburiyatlarni bajarmaganligi uchun unga quyidagi moliyaviy javobgarlik turlari qo'llanilishi mumkin, masalan:

- bank tomonidan tashkilot yoki individual hisob raqamini ochish tadbirkorga soliq organida ro'yxatdan o'tkazilganligi to'g'risidagi guvohnomani taqdim etmasdan, shuningdek bankda soliq organining ushbu shaxsning hisobvaraqlari bo'yicha operatsiyalarni to'xtatib turish to'g'risidagi qarori bo'lsa, hisob raqamini ochish 20 ming rubl miqdorida jarima undirishga olib keladi;

-bank tomonidan soliq organiga tashkilot yoki yakka tartibdagi tadbirkor tomonidan hisob ochish yoki yopish to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etmaslik 40 ming rubl miqdorida jarima undirishga olib keladi;

- bank tomonidan O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida belgilangan soliq to'lovchi (yig'imchi) yoki soliq agentining soliq yoki yig'imni o'tkazish to'g'risidagi topshirig'ini bajarish muddatining buzilishi O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qayta moliyalashtirish stavkasining bir to'xtashi miqdorida jarimani undirishga olib keladi, ammo kechiktirilgan har bir kun uchun 0,2 foizdan oshmaydi; - agar soliq organining soliq to'lovchi, yig'imchi yoki soliq agentining hisobvaraqlari bo'yicha operatsiyalarni to'xtatib turish to'g'risidagi qarori bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq, soliq yoki yig'im yoki boshqa to'lov topshirig'ini to'lash majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq bo'lmagan boshqa shaxsga pul o'tkazish bo'yicha ularning topshirig'ini bajarish.

- **Huquqiy asoslar:** Kredit tashkilotlarini soliqqa tortishning huquqiy asoslari soliq qonunchiligi, bank tizimiga oid qonunlar, xalqaro standartlar (masalan, FATF, Basel konventsionalari) asosida shakllanadi. Soliq kodeksida kredit tashkilotlariga oid maxsus qoida va me'yorlar belgilab qo'yiladi. Bu qonunlar va me'yorlar moliyaviy muassasalarning o'zaro hisob-kitoblari va moliyaviy barqarorligini saqlashga xizmat qiladi.

- **Materiallarni olish texnologiyasi va tadqiqot usuli**

Amaldagi soliq tizimida tijorat banklari tadbirkorlik sub'ekti sifatida quyidagi soliqlarni to'lashlari kerak: Foyda solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS), mol-mulk solig'i, transport va yer solig'i. Banklar soliq agentlari ekanligiga asoslanib, ular jismoniy shaxslar daromad solig'ini hisoblab chiqadilar va ushlab qoladilar, shuningdek sug'urta mukofotlarini davlat byudjetidan tashqari fondlariga ajratadilar.

1992 yildan 2004 yilgacha banklar boshqa soliqlarni ham to'lashdi, 2004 yildan beri undirilishi bekor qilingan, masalan, avtomobil yo'llari foydalanuvchilari, chet elliklarni sotib olish uchun soliq chet el valyutasida va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan belgilangan boshqa mahalliy soliqlarda ko'rsatilgan banknotalar va to'lov hujjatlari. Banklar va boshqa kredit tashkilotlari ochildi Rossiya bankining hisob-kitob va kassa markazlaridagi vakillik hisobvaraqlari soliq organining ro'yxatga olish to'g'risidagi guvohnomasining asl nusxasini taqdim etganda. Norezident banklar rubl va valyutani ochadilar O'zbekiston banklarida soliq organining ro'yxatdan o'tish to'g'risidagi guvohnomasini taqdim etmasdan hisob raqamlari. Bank bo'lmagan soliq to'lovchilar ssuda, valyuta, depozit va boshqa hisobvaraqlarni ochishda, shuningdek banklarning boshqa majburiyatlarini sotib olishda soliq organining ma'lumotnomasini (asl nusxasini) bankka taqdim etadilar. soliq to'lovchining bankda tegishli ochish niyati belgilangan shakldagi hisob (asosiy faoliyat bo'yicha operatsiyalarni amalga oshirish uchun hisoblangan (joriy) schyotdan tashqari). Banklar va boshqa kredit tashkilotlari ushbu hisobvaraqlarni soliq to'lovchilarga faqat ko'rsatilgan sertifikat (asl nusxasi) taqdim etilganda ochadilar, ular keyinchalik mijozning yuridik ishida saqlanadi.

Banklar soliq organiga belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasida ochilgan vakillik hisobvaraqlari va boshqa banklardagi yoki boshqa kredit tashkilotlaridagi vakillik hisobvaraqlari, shuningdek u ochgan banklardagi vakillik hisobvaraqlari to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etadilar yoki boshqa kredit tashkilotlari. Rossiya bankining soliq organlari va banklari, kredit tashkilotlari, hisob-kitob markazlari har chorakda ushbu ochiq hisobvaraqlarni taqqoslashadi. O'zbekiston Respublikasining soliq kodeksiga (O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksi) muvofiq banklarga quyidagi majburiyatlar yuklatilgan: Banklar tashkilotlarga, yakka tartibdagi tadbirkorlarga faqat soliq organida ro'yxatdan o'tganlik to'g'risidagi guvohnoma taqdim etilganda hisob raqamlarini ochadilar.

Bank hisobning ochilishi yoki yopilishi to'g'risida xabar berishi shart tashkilot, yakka tartibdagi tadbirkor soliq organiga ular hisobga olingan joyda tegishli hisob ochilgan yoki yopilgan kundan boshlab besh kun ichida. Banklar soliq organlariga O'zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilangan tartibda yuridik shaxs tashkil etmasdan tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar va fuqarolarning operatsiyalari va hisobvaraqlari to'g'risida ma'lumotnomalar berishlari shart. Soliq organining asosli so'rovidan keyin besh kun. Bank tomonidan belgilangan majburiyatlarni bajarmaganligi uchun unga quyidagi moliyaviy javobgarlik turlari qo'llanilishi mumkin, masalan:

- bank tomonidan tashkilot yoki individual hisob raqamini ochish tadbirkorga soliq organida ro'yxatdan o'tkazilganligi to'g'risidagi guvohnomani taqdim etmasdan, shuningdek bankda soliq organining ushbu shaxsning hisobvaraqlari bo'yicha operatsiyalarni to'xtatib turish to'g'risidagi qarori bo'lsa, hisob raqamini ochish 20 ming rubl miqdorida jarima undirishga olib keladi;

- bank tomonidan soliq organiga tashkilot yoki yakka tartibdagi tadbirkor tomonidan hisob ochish yoki yopish to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etmaslik 40 ming rubl miqdorida jarima undirishga olib keladi;

- bank tomonidan O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida belgilangan soliq to'lovchi (yig'imchi) yoki soliq agentining soliq yoki yig'imni o'tkazish to'g'risidagi topshirig'ini bajarish muddatining buzilishi O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qayta moliyalashtirish stavkasining bir to'xtashi miqdorida jarimani undirishga olib keladi, ammo kechiktirilgan har bir kun uchun 0,2 foizdan oshmaydi; - agar soliq organining soliq to'lovchi, yig'imchi yoki soliq agentining hisobvaraqlari bo'yicha operatsiyalarni to'xtatib turish to'g'risidagi qarori bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq, soliq yoki yig'im yoki boshqa to'lov topshirig'ini to'lash majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq bo'lmagan boshqa shaxsga pul o'tkazish bo'yicha ularning topshirig'ini bajarish.

Byudjet to'lovlariga nisbatan ijrobyudjetdan tashqari jamg'arma) soliq to'lovchining topshirig'iga muvofiq o'tkazilgan summaning 20 foizi miqdorida jarima undirishga sabab bo'ladi, to'lovni to'lovchi yoki soliq agenti, lekin qarz miqdoridan ko'p bo'lmagan;

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida belgilangan muddatda soliq organining soliq yoki yig'imni undirish to'g'risidagi qarorini bank tomonidan noqonuniy ravishda bajarmaslik, shuningdek jarimalar O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qayta moliyalash stavkasining bir to'xtashi miqdorida jarimani undirishga olib keladi, ammo kechiktirilgan har bir kun uchun 0,2 foizdan oshmaydi. Banklar soliq to'lovchilar sifatida O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 23-moddasiga muvofiq:

- 1) qonuniy belgilangan soliqlarni to'lash;
- 2) belgilangan tartibda ularning daromadlari (xarajatlari) va soliq solish ob'ektlarini hisobga olish;
- 3) buxgalteriya hisobi joyidagi soliq organiga taqdim etish belgilangan tartibda ular to'lashi shart bo'lgan soliqlar bo' yicha soliq deklaratsiyalari, shuningdek, mazkur Nizomning "Buxgalteriya hisobi to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi qonun bilan;
- 4) O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida nazarda tutilgan hollarda soliq organlariga va ularning mansabdor shaxslariga soliqlarni hisoblash va to'lash uchun zarur bo'lgan hujjatlarni taqdim etish;
- 5) soliq organiga zarur ma'lumotlarni taqdim etish va O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksida nazarda tutilgan hollarda va tartibda hujjatlar;
- 6) to'rt yil davomida ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash buxgalteriya hisobi va quyidagilar uchun zarur bo'lgan boshqa hujjatlar soliqlarni hisoblash va to'lash;
- 7) soliqlar va yig'imga to'g'risidagi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa majburiyatlarni o'z zimmasiga olish.

Davlatning soliqlarni yig'ish va byudjet mablag'larini sarflash imkoniyatlaridan foydalanish tufayli ishbilarmonlik faolligi darajasi tartibga solinadi va turli xil ijtimoiy vazifalar hal qilinadi.

Xulosa

Banklar soliq organiga belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasida ochilgan vakillik hisobvaraqlari va boshqa banklardagi yoki boshqa kredit tashkilotlaridagi vakillik hisobvaraqlari, shuningdek u ochgan banklardagi vakillik hisobvaraqlari to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etadilar yoki boshqa kredit tashkilotlari. Rossiya bankining soliq organlari va banklari, kredit tashkilotlari, hisob-kitob markazlari har chorakda ushbu ochiq hisobvaraqlarni taqqoslashadi. O'zbekiston Respublikasining soliq kodeksiga (O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksi) muvofiq banklarga quyidagi majburiyatlar yuklatilgan: Banklar tashkilotlarga, yakka tartibdagi tadbirkorlarga faqat soliq organida ro'yxatdan o'tganlik to'g'risidagi guvohnoma taqdim etilganda hisob raqamlarini ochadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Adilov M. tadbirkorlik faoliyatini soliqni rejalashtirish. T.: NORMA, 2012 yil
2. Aipkin M., Tuchkova Z., Froyanchenko M. soliq kodeksiga Sharh. Umumiy qism. T.: NORMA, 2013 yil
3. Aleksandrov I. soliqlar va soliqqa tortish. Darslik.- M.: Dashkov va K, 2006 yil
4. Aleksandrov I. Rossiya va xorijiy mamlakatlarning soliq tizimlari. - M.: "Beratov-Press", 2002 Yil
5. Aliyev B. va boshqalar. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - M.: "Moliya va kredit", 2008 yil
6. Aliyev B., Abdulgalimov A., Aliyev M. soliq solish nazariyasi va tarixi. Darslik. - M.: "universitet darsligi", 2011 yil
7. Borisov E. F. Moliya. Moskva: Nauka, 2014, 664 s.
8. Brizgalin A. V. soliqlar va soliq qonuni. - M.: "Analytics-Press", 1998 Yil
9. Vahabov A., Srojiddinova Z. Davlat byudjeti. -T.:«IQTISOD-MOLIYA», 2007
10. adoyev E. F. va boshqalar. bilvosita soliqlar: QQS, aktsiz solig'i. - T.: «NORMA», 2012
11. Golicheva L. soliqqa tortish: rejalashtirish, tahlil qilish, nazorat qilish. M.: Knorus, 2012 Yil
12. Dmitrieva N. G. Rossiya Federatsiyasida soliqlar va soliqqa tortish. Rostov-nadonu: Feniks, 2013 yil. 800S.
13. Dobaev yu. T. va boshqalar soliq qonuni // yu. T. Dobaev, T. M. Konnova. B. M.: T.: 2003 yil
14. Doboiev yu. T.va boshqalar. tadbirkorlik faoliyatini soliqqa tortish va huquqiy tartibga solish //yu. T. Doboiev, A. Xudoyberdiyev, R. T. Asadullina. B. M.: T. 2002 yil
15. Dorofeeva N., Brilon A., Brilon N. Soliq ma'muriyat. Darslik. - M.: "Dashkov va K", 2010 yil
16. Madinabonu, M. (2024). TIJORAT BANKLARINI SOLIQQA TORTISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH.
17. Mirramazonova, M. (2024). IMPROVING THE MECHANISM OF TAXATION OF COMMERCIAL BANKS. Modern Science and Research, 3(2), 309-312.